

1 Mae nifer o adeiladau diddorol ym **mhentref Cwmdu**. Mae Capel y Bedyddwyr yn esiampl wych o gapel anghydfurfwyr y 19eg ganrif. Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol sydd yn berchen ar y teras wrth ymyl y capel sy'n cynnwys y swyddfa bost / siop a'r dafarn.

2 Arferai anghydfurfwyr y 17eg a'r 18fed ganrif ddefnyddio'r fferm yng **Nghapel Hir** fel man cyfarfod.

3 Bydd y daith a argymhellir (sy'n cwmpasu "C" ar y map) yn arbennig o ddiddorol i fotanegwyr amatur neu broffesiynol sy'n ymweld â'r ardal yn ystod yr haf. Mae'r llwybrau yn mynd trwy ddoludd o amrywiol flodau sy'n Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig. Mae'r doludd hyn a'u blodau gwyllt toreithiog ac amrywiol wedi llwyddo i osgoi'r "gwelliannau" amaethyddol modern o aredig dwfn, ail hadu ac o ddefnyddio gwrtaith a chwynladdwyr. Mae'n hafan naturiol i'r lâr Fach Fodrwyog sydd i'w gweld yn gwibio dros y caeau yng nghanol yr haf. Noder: mae'n anghyfreithlon i gasglu'r blodau. Dylid ei gadael fel y gall pawb eu mwynhau.

4 Mae cyflwr ardderchog Maescastell, **bryngaer o'r Oes Haearn**, yn ein hatgoffa o'r cyfnod mwy na 2,000 o flynyddoedd yn ôl pan oedd y cyfryw gadarnleoedd yn cael eu hadeiladu i amddiffyn pobl ac eiddo mewn cymdeithas a nodweddiwyd gan bennaethiaid ymladdgar a bandiau rhyfel. Mae llwybr â chaniatâd yn arwain at y fryngaer ar adeg ysgrifennu'r daflen hon ac mae'r safle yn cael ei ddiogelu fel Heneb Restredig.

5 Credir fod sylfeini **plasty Taliaris** yn dyddio'n ôl i'r canol oesoedd ac yn sicr roedd ystad Taliaris wedi dechrau datblygu erbyn y 16eg ganrif. Mae'r grisiau derw mawreddog a'r nenfwd plastr addurnedig yn yr ystafell eistedd yn dyddio o ddechrau'r 17eg ganrif. Byddai'r ardd sydd o fewn muriau wedi darparu cynnyrch ffres ar gyfer y tŷ gydol y flwyddyn. Erbyn hyn adeilad gwyliau yw Taliaris ond nid yw ar agor i'r cyhoedd.

6 O **flaen plasty Taliaris** mae'r llwybr yn croesi'r rhan o'r parcdir a ddyluniwyd yn y 19eg ganrif i roi golygfa hardd i ddeiliaid y tŷ a lle iddynt gerdded. Plannwyd y coed mawr yng nghanol y caeau fel nodweddion addurnedig.

7 Y tu ôl i blasty Taliaris mae tiroedd gweithredol yr ystad. Mae'n bosib fod yr enw **Y Warin** yn gysylltiedig â ffermio cwningod yn y canol oesoedd neu'r cyfnod Tuduraidd. Plannwyd y coed yma yn fwiadol ac maent wedi'u hamgáu gan fur mawr.

8 Saif yr **hen borthdy** gerllaw'r hyn a arferai fod yn brif fynedfa i barcdir Taliaris. Byddai gwsteion yn mynd heibio'r porthdy wrth ymweld â'r plasty. Erbyn hyn mae'r porthdy wedi cael ei adnewyddu ac mae bellach yn dŷ preifat.

9 Adeiladwyd **Salem Capel** yr Annibynwyr yn 1817 a pharheir i gynnal oedfaon yma. Yn ystod y 17eg ganrif byddai anghydfurfwyr yn dianc rhag cael eu herlyn drwy foli mewn adeiladau ffermydd a lleoliadau cyfrinachol yng nghefn gwlad. Adeiladwyd capel Salem fel angen o'r capel yng Nghapel Isaac, ar dir a brynwyd pan amgaewyd comin Mynydd Bach.

10 Mae'r amrywiaeth rhyfeddol o redyn, blodau, llwyni a choed sy'n tyfu ar hyd y cloddiau o boptu i'r llwybr yn dystiolaeth fod y cloddiau yma yn gannoedd o flynyddoedd oed. Mae'r Farchredynen Fenyw a'r Farchredynen Wryw sy'n llawer cryfach, yn ffynnu yn y cysgodion tra mae'r Hopys Gwyllt ym ymgordeddu o amgylch y llwyni talach. Mae'r Bysedd Cŵn, Fioledau a Brenhines y Weirglodd yn ymbalfalu am le rhwng Moron y Meirch, y Troedrudd, y Cynghafan a'r Fafonen Ddu. Byddai'r rhai hynny sy'n ymddiddori mewn bwyd gwyllt yn mwynhau ymweld â'r ardal hon ddiwedd yr haf i gasglu cnau cyll, eirin duon bach, egroes a mwyar duon.

Titw gynffon hir
Long Tailed Tit

1 The **Village of Cwmdu** has a number of buildings of interest. Providence Baptist Chapel is a fine example of a 19th century nonconformist chapel. The terraced row alongside the chapel, which includes the post office/ shop and village inn, is owned by the National Trust.

2 The farm at **Capel Hir** was used as a meeting house by 17th and 18th century nonconformists.

3 The recommended route (encircling "C" on the map) is an absolute must for any professional or amateur botanists visiting the area in summer. The paths pass through flower-rich meadows that are Sites of Special Scientific Interest. These meadows with their abundance and diversity of wild flowers, have escaped the modern agricultural "improvements" of deep ploughing, re-seeding, fertilising and herbicide treatment. The beautiful Ringlet butterfly also flourishes in this haven and can be seen fluttering over the fields in mid-summer. Please note; it is illegal to pick the flowers. They should be left for all to enjoy.

4 The well-preserved **Iron Age hillfort** of Maescastell is a reminder of the period over 2,000 years ago when such strongholds were built to defend people and property in a society characterised by warrior chieftains and war bands. There is a permissive path to the hillfort at the time of writing and the site is protected as a Scheduled Ancient Monument.

5 The foundations of **Taliaris mansion** are thought to be medieval, and certainly the Taliaris estate had begun to develop by the 16th century. The great oak staircase and the ornate plaster ceiling of the sitting room date from the early 17th century. The walled garden would have provided the house with fresh produce throughout the year. Taliaris mansion is now a holiday complex, but not open to the public.

6 In **front of Taliaris mansion** the footpath crosses part of the parkland designed in the 19th century to give the inhabitants of the house a pleasant view and a place to walk. The large trees in the middle of the fields were planted as ornamental features.

7 Behind Taliaris mansion are the working estate lands. The place-name of **The Warren** might be connected with the farming of rabbits in medieval or Tudor times. The woods here are the result of estate plantation, and are enclosed by a large wall.

8 This **former lodge** stands at what was once the main entrance to the Taliaris parkland. Guests would have passed here when visiting the mansion. The lodge has been renovated and is now a private house.

9 **Salem Independent Chapel** was built in 1817 and is still in use. During the 17th century, nonconformists escaped persecution by worshipping in farm buildings and at secret locations in the countryside. Salem chapel was built as a branch of the chapel at Capel Isaac, on land purchased when the Mynydd Bach common was enclosed.

10 The wonderful variety of ferns, flowers, shrubs and trees growing in hedgebanks along each side of the track indicate that the hedges here are probably hundreds of years old. Lady Fern with its delicate fronds, and the more robust Male Fern thrive in the shady areas, while Wild Hop twines itself among the taller shrubs. Foxglove, Violet, and Meadowsweet jostle for space between Hogweed, Herb Robert, Goose Grass and Bramble. Devotees of wild food would do well to pay a visit here in late summer to pick Hazel nuts, Sloes, Rose Hips, and Blackberries.

Gwiwer Iwyd
Grey Squirrel

Llwybrau a Argymhellir
Hawliau Tramwyr Eraill

Recommended Route
Other Rights of Way

Hawffraint y Goron © Crown Copyright LA09007L/97/01

0870 6082 608

All Wales Public Information Helpline:

Public Transport: For up-to-date information, phone the

Triniaeth Gyhoeddus: I gael y wybodaeth ddwydddar am y Gwasanaethau Triniaeth Gyhoeddus Ledled Cymru ffonwch:

for enjoying the countryside.

Llyn Llech Owain near Gorslas, all offering excellent opportunities Pembrey Country Park, Gelli Aur near Llandeilo and know that there are three Country Parks in Carmarthenshire – Now that you have enjoyed one of our walks you may like to

www.carmarthenshire.gov.uk

Telephone: (01554) 747500
Tŷ'r Nant, Trostre Business Park, Llanelli, SA14 9UT.

Parks and Countryside Unit,

For further information of walks in this series contact:

This is one of a series of country walks in Carmarthenshire.

Want to know more?

A chithau wedi cerdded un o'n llwybrau, efallai y carech wybod bod yna dri pharc gwledig yn Sir Gaerfyrddin – Pen-bre, Gelli Aur ar bys Llandeilo, cyfluedd rhagorol i bawb fwyhau cefn gwlad.

www.striggar.gov.uk

Fôn: (01554) 747500

Tŷ'r Nant, Parc Busnes Trostre, Llanelli, SA14 9UT.

Uned Parciau a Cefn Gwlad,

cyswlltich a'r:

I gael rhagor o wybodaeth am y llwybrau yn y gyfres Mae'r llwybr hwn yn un o gyfres Llwybrau Sir Gaerfyrddin.

Eisiau gwbydd rhagor?

Y Teithiau Cerdded

Mae'r rhydwaiith helaeth o hawliau tramwy rhwng Cwmdu a Salem yn cynnig amrywiol deithiau cerdded i'r ymwelydd, ac maent yn addas ar gyfer y mwyafrif o anghenion. Fodd bynnag mae bob un o'r teithiau a argymhellir yn croesi tir amaethyddol ac mae'n debygol y bydd rhannu ohonno yn gorsiog hyd yn oed yn yr haf. Argymhellir felly eich bod yn gwisgo esgidiau cryf.

Mae'r daith gerdded sy'n amgylchynu "C" ar y map yn daith ysgafn gydol ei hyd ac yn rhyw ddwy filltir o bellter (3.25km). Mae taith "B" tua 2.5 milltir o hyd (4km) gyda'r rhan fwyaf o'r cerdded ar hyd ffordd a llwybrau yng nghefn gwlad gyda manau serth yma ac acw. Mae taith gerdded "A" yn fwy heriol ac yn 6.5 milltir o hyd (10.4km.)

Y Rheolau Cefn Gwlad

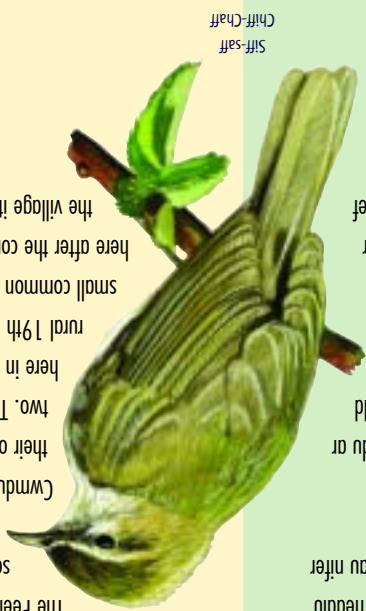
Mwynhewch gefn gwlad a pharchwch ei fywyd a'i waith.

- Gofalwch nad ydych yn achosi tanau.
- Caewch bob gât.
- Gofalwch fod gennyh reolaeth ar eich cŵn.
- Cadwch ar lwybrau cyhoeddus ar draws tir amaeth.
- Defnyddiwch gatiau a sticlau i groesi ffensys, perthi a waliau.
- Gadewch lonydd i dda byw, cynydau a pheiriannau.
- Ewch â'ch sbwriel nôl gyda chi.
- Helpwch ni i gadw pob ffynhonnell dŵr yn lân
- Diogelwch fywyd gwyllt, planhigion a choed.
- Cymerwch ofal arbennig ar ffyrdd cefn gwlad.
- Peidiwch â gwneud unrhyw sŵn diangen.

Adfywio

Cwmdu and Salem are the only villages in the area, each with their own pub and chapel. Picturesque Cwmdu is the older of the two. The village probably grew around the Baptist chapel built here in 1789 and has largely retained the character of a small rural 19th century village. Salem stands on land that formed the small common of Mynydd Bach, and a small cluster of cottages sprang up here after the common was enclosed in 1814. Salem chapel, which gives the village its name, was built soon afterwards.

The area around Gaer Fawr hill was greatly influenced by the development of Taliairs estate, which created the beautiful woodland plantations and open parkland around Taliairs mansion. Taliairs had medieval origins, but its most notable residents were the Peel family. The estate was bought in 1831 by Robert Peel, a Lancashire businessman and first cousin to Sir Robert Peel, founder of the modern police force. The Peel family owned Taliairs until 1954, and the graves of several family members can be seen at Taliairs church.

This quiet corner of Carmarthenshire has many hidden delights that make it worthy of exploration. There is evidence of prehistoric settlement here and much of the area fell within the home range of Talley Abbey during medieval times. The impressive ruins of the abbey stand just to the north of the area covered by this leaflet. The local landscape, dominated by the hill of Gaer Fawr and the valley of Nant Llwyd, is characterised by scattered farms and cottages, set amongst neatly hedged fields.

Cwmdu

The Walks

The extensive rights of way network between Cwmdu and Salem provides the visitor with a variety of walks to suit most needs. All the recommended routes however cross sections of agricultural land, and some marshy ground may be encountered even in summer. Stout footwear is therefore recommended.

The walk encircling "C" on the map is a gentle gradient throughout and is about two miles long (3.25km). Walk "B" is approximately 2.5 miles long (4km) much of it on country roads and tracks with some steeper ground. Walk "A" is more challenging at 6.5 miles long (10.4km.)

The Country Code

Enjoy the countryside and respect its life and work.

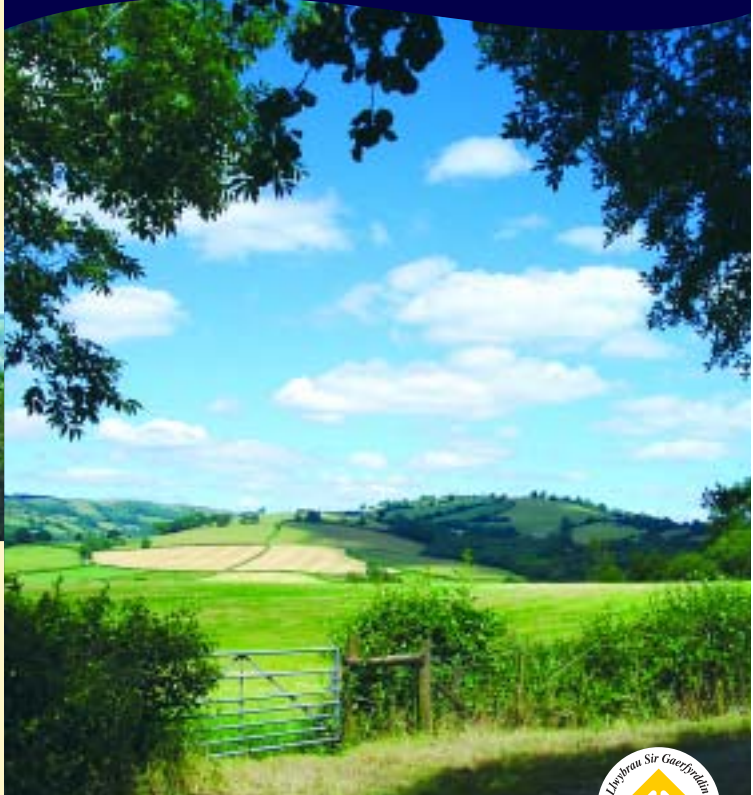
- Guard against all risk of fire.
- Fasten all gates.
- Keep your dogs under close control.
- Keep to public paths across farmland.
- Use gates and stiles to cross fences, hedges and walls.
- Leave livestock, crops and machinery alone.
- Take your Litter home.
- Help to keep all water clean.
- Protect Wildlife plants and trees.
- Take special care on country roads.
- Make no unnecessary noise.

Cwmdu

Cwmdu

Cwmdu

Llwybrau Sir Gaerfyrddin Carmarthenshire County Walks

Amser Hamdden Leisure Time

Mae ymweliad o'r gornel dowl hon o Sir Gaerfyrddin yn werth chwell gan fod yma gyfoeth o safleoedd diddorol i'r hachtwilio. Mae yma dystiolaeth o anheddron cymhanesyddol ac roedd llawer o'r ardal wedi'i chynnwys o fewn tiroedd Abaty Talyllychau yn ystod y canol oesoedd. Mae olion trawadol o'r abaty i'r gweld i'r gogledd o'r ardal y mae'r dafien hon yn ymwneud â hi. Ffermydd a byrthynnod bychan gwasgareddig yng nghornol caeau twt sy'n nodweddau'r ardal hon yng nghysgod bryn Gaer Fawr a dyffryn Nant Llwyd.

Cwmdu a Salem yw'r unig bentrefi yn yr ardal hon ac mae'r ddau yn meddu ar ddatam a chapel. Pentref hynod Cwmdu yw'r hynaf o'r ddau. Y tebygolrwydd yw mai tŷf o amgylch y capel Beddwy'r a adeiladwyd yma yn 1789, ynaeith y pentref ac mae wedi llwyddo i gadw nodweddion pentref bychan gwledig o'r 19eg ganrif. Saff pentref Salem ar dir a orferai ffurfio comin bach Mynydd Bach. Tyfodd cwschw'r bychan o fŷrthynnod yma o'r 19eg comin gael ei amgáu yn 1814. Adeiladwyd capel Salem, yr enwyd y pentref or ei ôl, yn tŷuan iawn wedyn.